

**Қазақстан Республикасы ауылшаруашылығы министрлігі
Комерциялық емес акцерлік қоғам «Ұлттық аграрлық ғылыми –білім беру
орталығы »**

**ЖШС «Оңтүстік-Батыс мал және өсімдік шаруашылығы ғылыми-зерттеу
институты »**

Ермаханов М.Н.

Лекцияның тақырыбы «Түйе шаруашылығында мал дәрігерлік іс-шаралардың ерекшелігі»

Шымкент, 2022 ж.

ЖОСПАР

Кіріспе.

- Түйе шаруашылығында мал дәрігерлік іс-шаралардың ерекшелігі.
- түйелерді түрлі жұқпалы аурулардың алдын алу.
 - түйе малының көктем-күзде қауіпті ауруларға қарсы вакцина егіліп, қанын алу ережелері .

Кіріспе

Бүгінгі таңда еліміздің барлық өңірінде түйе шаруашылығын дамытуды қолға алуда шаруа қожалықтар. Түйе тұқымынан өндірілетін өнім түрлері ет,сүт, жүн өнімдері өндіріліп келген. Әрине нарықтық заманда түйе сүтіне сұраныстың артуына байланысты, қазіргі кезде қазақстанның барлық облыстарында түйе тұқымын сатып алып, сүт өндіруді жолға қоюда. Сол себептен сатып алынған түйелердің климаттық жағдай мен жайлымдарда қоректік заттардың құрамындағы организмге қажетті маро-микро элементтердің баланысы құбылуынан кейбір аналық інген немесе аруаналар түрлі аурулаға шалдығып, шаруашылыққа шығын келтіріп жатды. Ең алдымен түйе шаруашылығы мен айналысу үшін малдәрігерлік іс-шаралардың жоспарымен танысып, арнайы шаруашылыққа малдәрігер бекту қажет. Түйе шаруашылығында инфекциялық (микробтық шығу тегі – туберкулез, бруцеллез, күйдіргі және вирустық – аусыл), инвазиялық (трипаносомоз – қан-паразиттік) және тері ауруларының (қышыма, қоңырау құрты) алдын алу және емдеу жөніндегі негізгі іс-шараларды жүргізу қажет. Бұл аурулар көбінесе түйе шаруашылығына үлкен экономикалық зиян келтіреді.

Сондай-ақ шаруашылықта өндірілген өнім түрлерінің нарықта сұранысқа ие негізінен сүт алдыңғы қатарда болғандықтан, барлық шаруалар малдәрігерлік іс-шараларды өткізіп отыру өте маңызды роль атқаратынын ескеруіміз қажет.

Түйе тұқымында кездесетін түрлі жұқпалы ауруларды алдын алу мақсатында үнемі шаруашылықтағы малдәрігер ғылыми жаңа шыққан мақалаларды қарап, ем дом жасап отыру малдәрігердің ең басты міндеті. Көктем күзде аса қауыпты ауруларға қанын алып арнайы малдәрігерлік зертханаларда тексертіп,нәтижесін көріп отыруға және шаруа қожалықтың төрағасына баяндап отыру малдәрігедің басты жұмысы.

- Түйе шаруашылығындағы мал дәрігерлік іс-шаралардың ерекшелігі өндірілген өнімнің тұтынушыларға қауіпсіздігін сақтау мақсатында жүргізіледі;

Түйе шаруашылығында сауын мен ет бағытындағы еркек атандадың сояр алдында және сауын түйелердің сүтін базарға шығарып сатар алдында жергілікті малдәрігерлерден арнайы қанын алып, тексерілген және аса қауыпты аурулардан таза деген қорытынды анықтама алып, ет, сүт стататын сатушының қолында болуы тиісті. Түйе шаруашылығында сүт өндірушілер сауын қораның алдында арнайы сұйықтық құйылатын дезинфекциялық тосқауыл болуы шарт.

-Түйелерді түрлі жұқпалы аурулардың алдын алу;

Асылтұқымды және тауарлы түйе шаруашылықтарында төмендегі ауруларға қарсы қандары алынып, арнайы вакцина егіліп отыру қажет. Сондай-ақ төмендегі аурулар кездескен жағдайда емдеп отыру малдәрігердің басты міндетіне кіреді

Түйеден шыққан жағдайда мынадай шаралар жасалу қажет.Туберкулез (Tuberculosis) – созылмалы түрде өтетін жұқпалы ауру, әртүрлі органдарда сүзбенің ыдырауына бейім ерекше түйіндердің-туберкулездің пайда болуымен сипатталады.

Туберкулез қоздырғышы *Mycobacterium tuberculosis* тектес микроорганизмдерге жатады. Микобактериялар әртүрлі экологиялық факторлар мен химиялық заттарға өте төзімді. Бұл қасиет микробтық жасушада майлы заттардың болуымен түсіндіріледі.

Эпизоотология. Инфекция қоздырғышының көзі туберкулезбен ауыратын жануарлар болып табылады, олардың организмінен қоздырғыш сүтпен, нәжіспен, мұрыннан, кейде шәуетпен бөлінеді. Жануарлар туберкулезбен ауыратын адамдармен байланыста адам қоздырғышын жұқтыруы мүмкін.

Туберкулез негізінен алиментарлық жолмен жұғады. Туберкулез қыстағаннан кейін әлсіреген түйелерде, азықтандырылған және қанағаттанарлықсыз жағдайда тез таралады.

Клиникасы. Түйелердегі туберкулез әдетте созылмалы, көбінесе айқын белгілері жоқ (асимптоматикалық). Ауру түйелердің өркештері бүйіріне соғылады, асқазан қатайып, лимфа түйіндері үлкейеді, жалпы әлсіздік пен депрессия пайда болады.

Туберкулезге диагноз эпизоотологиялық деректерді талдау, клиникалық белгілер мен аллергиялық, серологиялық (туберкулез антигені бар КБР), патологоанатомиялық, гистологиялық, бактериологиялық және биологиялық зерттеулердің нәтижелері негізінде қойылады.

Түйелерде диагноз екі рет теріс зерттеу нәтижелерін алғанға дейін (аллергиялық әдіс) әр 45-60 күн сайын конъюнктивалық аймаққа туберкулинді көз ішіне енгізу арқылы жасалады.

Емі. Туберкулезбен ауыратын жануарларды емдемейді, олар союға жатады.

Алдын алу және бақылау шаралары. Жақсы, толық тамақтану; құрғақ, бос, жылы және жақсы желдетілетін (желдетілетін) бөлмелерде ұстау, онда түйелер суық және ылғалды ауа-райында жасыра алады.

Ұзақ уақыт бойы түйені тікелей қарға салуға болмайды. Әрқашан құрғақ қоқысты салу керек. Әйтпесе, жануар суық тиюі мүмкін, ал әлсіреген дене туберкулезге сезімтал болады. Ылғал, қармен жабылған жануарларды әрдайым сабанмен турникеттермен сүртіп, қар мен кірді алып тастап, содан кейін ғана бөлмеге енгізу керек.

Қолайлы шаруашылықтарда түйелерді профилактикалық туберкулинизациялау жылына екі рет: маусым-шілде және қазан-қараша айларында жүргізілуі тиіс.

Ауру түйелер анықталған кезде үй-жайды ағартылған хлорлы әк ерітіндісімен және бейтарап кальций гипохлоридінің ерітіндісімен немесе экспозиция 6 сағат кезінде кемінде 5% Белсенді хлор бар гипохлорид ерітіндісімен; экспозиция 4 сағат кезінде глутарлы альдегидтің 1% Сулы ерітіндісімен дезинфекциялайды. Көнді дезинфекциялауды және топырақтың беткі қабатын дезинфекциялауды ұмытпаңыз. Туберкулезбен ауыратын жануарлар жайылған жайылымдар жазғы уақыттың 2-3 айынан кейін қолайлы деп саналады.

БРУЦЕЛЛЕЗ (САРЫП)

Бруцеллез (Brucellosis) – созылмалы жұқпалы ауру, ол көбінесе түсік түсірумен, плацентаның ұсталуымен, эндомитритпен және жануарлардың көбею қабілетінің бұзылуымен көрінеді.

Эпизоотология. Түйелерде бруцеллез Вг деп аталады. abortus. Бруцеллезбен ауыратын жануарлар инфекция қоздырғышының көзі болып табылады. Олар әсіресе айқын клиникалық белгілер кезеңінде қауіпті.

Клиникасы. Аурудың дамуы көбінесе жануардың физиологиялық жағдайына және жалпы иммунореактивтілігіне, вируленттілігіне және инфекция кезіндегі қоздырғыштың мөлшеріне, ауру жануардың жағдайына байланысты. Түйелерде бруцеллез асимптоматикалық болып табылады.

Бруцеллез диагнозы эпизоотологиялық, клиникалық, аллергиялық және зертханалық зерттеулердің нәтижелерін ескере отырып, кешенді әдіспен жүзеге асырылады.

Емдеу дамымаған. Бруцеллезбен ауыратын түйелер союға жатады.

Алдын алу және бақылау шаралары. Түйе шаруашылықтарында жылына 2 рет түйелерді серологиялық әдіспен жаппай тексеру жүргізіледі. Ар немесе КБР ден қоятын түйелерді оқшаулайды және алты айға бақылауға қояды. Қайталанған зерттеулер серологиялық әдіспен 15-30 күннен кейін, аллергиялық – 25-40 күннен кейін жүргізіледі. Барлық ауру түйелердің диагнозы расталғаннан кейін союға тапсырылады. Ауру жануарлардың үй-жайын механикалық тазартудан кейін сабын-карбол қоспасының 20% ерітіндісімен, күкірт-карбол қоспасының 3% ерітіндісімен немесе құрамында 2-5% белсенді хлор бар ағартқыштың ағартылған ерітіндісімен дезинфекциялайды.

BR abortus 82 штаммынан бруцеллезге қарсы вакцинаны пайдалану ұсынылады. Вакцина зиянсыз, әлсіз агглютиногенді қасиеттерге ие; ол түйелерді бруцеллез бойынша қауіпті және қолайсыз фермаларда иммундайды. Ревакцинация егілген жануарлардың науқастармен еріксіз жанасуы жағдайларында жүргізіледі. Вакцинациядан кейін 18-24 сағаттан кейін жануарларды тексереді. Егер жануар РА-ға 1:200 және одан жоғары титрде оң реакция берсе, олар РСК-ны оқшаулайды. Теріс нәтижелер болған жағдайда, егілген табын сауыққан болып саналады.

Аусыл

Аусыл (Alphae epizooticae) - ауыз қуысының шырышты қабығының, желін мен аяқ-қол терісінің қызбамен және афтоздық зақымданумен сипатталатын түйелердің өте контагиозды жіті **өтетін** вирустық ауруы.

Эпизоотология. Түйелердің аусыл ауруы көбінесе қатты ұзақ аптап ыстық кезінде, дала мен шөлейт жерлердің кеуіп қалған өсімдіктері ауыздың шырышты қабығын оңай зақымдайды, осылайша аусыл вирусының ағзаға кіруін жеңілдетеді.

Клиника аяқ-қол ауруы бар түйелерде дене температурасы +400С дейін көтеріледі, сәйкесінше импульс күшейеді. Ауыздың шырышты қабаты қызарады ауырады. Тілдің шетіндегі қызыл иек, еріннің ішкі беті үлкен бұршақпен көпіршіктермен жабылған. Бастапқыда көпіршіктердің мөлдір, сәл сарғыш құрамы одан әрі бұлтты болады, ал көпіршіктердің өздері көп ұзамай

жарылып кетеді. Жарылған везикулалардың орнында эпителийсіз, өте ауыр қызыл жерлер (эрозия) қалады. Бірнеше күн ішінде эпителий қайтадан қалпына келеді және жануар қайтадан тамақтана бастайды. Ауыздың шырышты қабығының зақымдалуымен қатар, ауырсыну процесі мұрын қуысын да алады, шырышты секрецияның шығарылуымен бірге жүреді. Ауру түйелерде тәбет төмендейді, суға деген қажеттілік артады, бірақ олар қатты ішеді. Сонымен қатар, кеуде қуысының төменгі үштен бірінде скапулярлы-иық буынына дейін және бүйір беттерде бұршақтан жаңғаққа дейінгі афта пайда болады.

Аусыл диагнозы эпизоотологиялық деректерді талдау, клиникалық белгілер және зертханалық зерттеулер нәтижелері негізінде қойылады.

Емдеу арнайы антибактон иммунолактонымен жүзеге асырылады. Ауыз қуысы тұтқыр және антисептикалық препараттармен жуылады. Терінің зардап шеккен жерлері креолиннің, калий перманганатының, мыс сульфатының жылы ерітіндісімен жуылады және линименттермен майланады. Жуғаннан және майлағаннан кейін аяқтың зардап шеккен бөліктеріне таңғыш қолданылады, ал табанның үстіне былғары немесе брезент аяқ киім киіледі.

Алдын алу және бақылау шаралары. Аурудың қалыпты ағымында эрозия мен жаралар 10-15 күннен кейін емдейді. Аусылмен күресуде жұқпалы ауруларға ортақ оқшаулау шаралары, жануарлар мен шаруашылықтардың карантині қолданылады. Түйелерді аусыл бойынша қолайсыз пункттер арқылы айдауға жол бермеу керек. Қазіргі уақытта түйелерде аусыл ауруы соңғы жылдары байқалған жоқ.

Қотыр саркоптоз

Саркопиялық қышыма-трипаносомоздан кейінгі түйе ветеринариясындағы екінші маңызды мәселе. Түйелердегі саркопиялық қышыма *Sarcoptes scabiei* var *camelii*.

Оңтүстік - Батыс Қазақстан жағдайындағы саркопиялық қышыма жылдың қысқы-көктемгі кезеңдерінде өзінің белсенділігін көрсетеді. Жазда жылу әсерінен кенелердің белсенділігі төмендейді. Біз 3 жасқа дейінгі және 12 жастан асқан түйелер саркоптозды жұқтыруға бейім екенін атап өттік. Мүмкін, бұл дененің төмен қарсылығына байланысты. Айта кету керек, жас және ескі жастағы жануарларда кариотип хромосомаларының генетикалық ауытқулары бар жасушалардың жиілігі 10% - дан асады (генетикалық аномалия полиплоидты жасушаларды, хромосомалық аберрациясы бар жасушаларды және гиперплоидты жасушалардың екі еселенген санын қосу арқылы анықталады).

урулардың таралуы. Саркоптоздың берілуі тікелей байланыс арқылы және жалпы байланыс объектілері (арқан, хеджирлеу) арқылы жүзеге асырылады.

Sarcoptes scabiei var. түйе-дөңгелек пішінді кішкентай паразит. Әйел кенесі қазылған тері туннельдерінде 30-дан 60-қа дейін жұмыртқа салады. 7-ші күні жұмыртқадан личинка мен нимфа сатыларынан өтіп, кене пайда болады. Личинкалар мен нимфалар тері туннельдерінің ішінде дамиды және тері қабаттарына терең ене алады. Кейінірек олар өз күштерімен немесе қатты қышудан кейін жануарлардың терісін жырту нәтижесінде пайда болады.

Sarcoptes scabiei var *camelii* басқа жануарларға жұқтыруы мүмкін.

Клиникасы. Бастапқы зақымданулар дененің іш қуысында, құйрық түбінде, аяқ жастықшаларында және пекторальды каллустарда пайда болады. Содан кейін инвазия дененің бүйір бөлігіне, алдыңғы және ерінге таралады. Терінің зардап шеккен аймақтары қышуды тудырады, шаш сызығы жабысып қалады, түйелер бір-біріне немесе қатты заттарға жағыла бастайды, бұл тазқа әкеледі. Терінің зардап шеккен аймақтары ерте кезеңдерде папула мен везикулалардан тұрады, олар 5-10 күн ішінде кішкентай сатылы аймақтарға айналады. Зақымдалған тері аймақтары плазманың бөлінуіне байланысты ылғалды болады, содан кейін қызыл немесе бозғылт қызғылт түске айналады. Кейбір жануарларда терінің қалыңдатылуында көрінетін дәнекер тінінің кератинизациясы және көбеюі байқалады.

Ауру жануарлар тынышталады, олардың тірі салмағы, сүт шығымдылығы, өнімділігі төмендейді. Зардап шеккен жануарлардың қанында лейкоциттер мен эозинofilдердің мөлшері артады, гемоглобиннің, жалпы ақуыздың концентрациясы төмендейді.

Диагноз клиникалық белгілері бойынша және микроскопиялық әдіспен белгіленеді

Емі. Түйе қышымасын емдеу үшін әртүрлі препараттар қолданылады. Шетелдік зерттеулердің тәжірибесін талдау негізінде келесі емдеу әдістерін ұсынуға болады. Линданды қолдану (0,5% және 0,75%) 20-30 күннен кейін толық қалпына келуге мүмкіндік береді.

Қолданылуы: диазинон (0,025-0,5%), хлорпирифос (0,012%, 0,025%) бір апталық үзіліспен емдеудің екі курсынан кейін толық сауығуға қол жеткізуге мүмкіндік береді; карбарил (0,5%) және фенитроцион (0,5%) үш емдеу курсынан кейін 100% сауығуға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Жақында шетелде түйелерді қышымадан емдеудің жоғары тиімділігі Ивермектин терапиясымен көрсетілді. Атап айтқанда, екі дозаны тері астына қолданған кезде бір жастан асқан түйенің дене салмағы 200 мг/кг және дене салмағы 8 мг/кг түйе 6 айға дейін. 15 күн аралығындағы жас жануарлардың жағдайын тиімді жақсарту екінші инъекциядан кейін 10 күн ішінде байқалады, ал қышыма үшін толық емдеу 145-ші күні байқалады.

Ивермектин терапиясы жергілікті акарицидтік терапиядан артықшылығы бар екенін дәлелдеді. Бұл инъекция немесе ауызша паста түрінде оңай жасалатындығына байланысты. Сонымен қатар, дәрі – дәрмек-ивермектин терінің барлық қабаттарына еніп, терінің қалыңдығына салынған кенелерге де, жұмыртқаларына да әсер етеді.

Алдын алу және бақылау шаралары. Анықталған ауру түйелерді мұқият тексереді және карантиндейді.

Ауру анықталған жағдайда емдеуді уақтылы және кең жүргізу үшін фермада әрдайым анти-шашырау өнімдері болуы керек.

Қызмет көрсетуші персонал қышыма эпизоотологиясымен және онымен күресу шараларымен таныстырылуы тиіс.

Өлген жануарлардың өлекселері кәдеге жаратылады, қышыма түйелердің терісі мен жүні дезинфекцияланады және тазартылады, Үй-жайлар қидан тазартылады және дезинфекцияланады. Емдеу курсынан өткен жануар бір жарым ай бойы бақылауда болады.

Бота таз (Трихофития)

Трихофития (Trichophytia – қоңырау құрты) – теріде күрт шектелген, қабыршықтанған жерлердің пайда болуымен, түбінде шаштары сынған немесе терінің айқын қабынуының дамуымен, серозды-ірінді экссудаттың бөлінуімен және қалың қыртыстың пайда болуымен сипатталатын жұқпалы ауру.

Патогендер сыртқы ортада салыстырмалы түрде тұрақты. Олар зардап шеккен шашта 6-10 жылға дейін, көң мен майда 3-8 айға дейін сақталуы мүмкін. Топырақта олар 140 күн ішінде өледі, тіпті қолайлы жағдайларда көбейе алады. Қайнаған суда трихофитондар 2 минуттан кейін өледі, құрғақ жылу 60-620 С 2 сағаттан кейін олардың өліміне әкеледі. карбол қышқылының ерітінділері (2-5%), сілтілер (1-3%), формальдегид (1-3%), салицил қышқылы (1-2%) трихофитондарды 15-30 минут ішінде өлтіреді.

Эпизоотология. Жас түйелер сезімтал және ауыр ауырады. Ауру көбінесе күзгі-қысқы кезеңде, емшектен шығару кезінде түйеқұстарда тіркеледі. Бұған жануарлар ағзасының жалпы қарсыласуының төмендеуі, метеорологиялық жағдайлардың өзгеруі, ұстау мен тамақтандырудың бұзылуы ықпал етеді. Инфекция қоздырғышының көзі-ауру жануар, ол сау жануарларды тікелей және жанама байланыс арқылы жұқтырады.

Клиникасы. Трихофитондар мүйізді зат – кератин бар тіндерде көбейеді, ол терінің эпидермисінің мүйізді қабатында және шашта болады. Терінің қабынған жерлері қышып, Жануарлар қышып, қоздырғышты дененің басқа аймақтарына таратады.

Диагноз тән клиникалық белгілер мен эпизоотологиялық мәліметтер негізінде жасалады. Қажет болған жағдайда, күмәнді жағдайларда микроскопияны тікелей шаруашылықта жүргізеді. Мұны істеу үшін шашты, қабыршақтарды, қыртыстарды слайдқа немесе Петри ыдысына салыңыз, 10-20% каустикалық натрий ерітіндісімен құйыңыз және термостатта 20-30 минутқа қалдырыңыз немесе аздап қыздырыңыз. Өңделген материал глицериннің 50% Сулы ерітіндісіне салынып, әйнекпен жабылған және Микроскоптың кішкентай, содан кейін орташа үлкейтуімен қаралады.

Алдын алу және бақылау шаралары. Жалпы алдын алу – бұл фермаларда ветеринариялық-санитариялық ережелерді сақтау, ұстау мен азықтандырудың қалыпты жағдайларын жасау, үнемі Дезинфекция, дератизация жүргізу. Шаруашылыққа келіп түсетін барлық түйелер 30 күнге карантинде болуы керек. Алдын алу мақсатында гризеофулвин, метионині бар күкірт қолданылады. Жануарларға бұл препараттар тамақпен тағайындалады (гризеофулвин 8-15 күн ішінде 1 кг тірі салмаққа 20 мг дозада концентраттармен ішке тағайындалады).

Ақтышқак (Колибактериоз)

Колибактериоз (Colibacteriosis, колинфекция, эшерихиоз) – кәсіптік диареямен, ауыр интоксикация және дегидратация белгілерімен көрінетін түйенің өткір ауруы. Қоздырғыш - *Escherichia coli* патогендік сорттары. Нәжісте және шырышта эшерихия (*E. coli*) 30 күнге дейін, суда және топырақта – бірнеше айға дейін сақталады. +740 С +760 С дейін қыздыру оларды 30 С-қа өлтіреді, әдеттегі концентрацияларда эшерихияға ағартқыш, хлорамин, каустикалық натрий, формальдегид, карбол қышқылы, ксилонафт ерітінділері зиянды әсер етеді.

Эпизоотология. Түйе өмірінің алғашқы 2-5 күнінде ауырады. Түйе колибактериозы бар науқастар мен науқастар, сондай-ақ эшерихияның патогендік сорттарын тасымалдаушы аналар инфекцияның қоздырғышы болып табылады. Жаңа туылған нәрестелердің инфекциясы босану кезінде, әсіресе гигиена ережелерін сақтамаған кезде; қоздырғышпен ластанған уыз, жем және суды тұтынған кезде пайда болады. Жануарларды жұқтыру алиментарлық жолмен жүреді.

Клиникасы. Түйенің инкубациялық кезеңі бірнеше сағаттан 2-3 күнге дейін созылады. Колибактериоздың патогенезінде *E. coli* патогенді серотиптерінің біркелкі емес вируленттілігі, сондай-ақ жаңа туған түйелердің иммунореактивтілік дәрежесі үлкен мәнге ие. Инфекция температураның +400С дейін жоғарылауымен және қатты диареямен көрінеді.

Ауру түйелер тез күш жоғалтады, сородан бас тартады және жиі өледі.

Диагноз эпизоотологиялық, клиникалық, патологиялық деректермен және патологиялық материалды бактериологиялық зерттеу нәтижелерімен белгіленеді.

Емі. Түйе оқшауланады және емдік-диеталық тамақтану режиміне ауыстырылады. Бірінші күні ауру әкеледі " кезекті выпойку уызды, заменяя оның жылы физраствором. Мұндай ораза 8-12 сағатқа созылады және 1-2 кезекті суаруды қамтиды. Кейіннен уыздың (сүттің) тәуліктік порциясын 50% - ға азайтады және оны тұзды ерітіндімен бірге күніне 3-4 рет ішеді.

Емдеу ас қорытуды қалыпқа келтіретін, дегидратацияны, интоксикацияны болдырмайтын, сондай-ақ ағзаның иммунологиялық реактивтілігін ынталандыратын этиотропты агенттерді қолдану арқылы кешенді түрде жүзеге асырылады.

Пайдалануға ұсынылады: левомецинді алғашқы қабылдауға 1 кг тірі салмаққа 20 мг, содан кейін әр 8-12 сағат сайын 15 мг; биомецин, тетрациклин 1 кг тірі салмаққа күніне 2-3 рет 20 мг. Бұл антибиотиктер тағамға немесе уызға енгізіледі. Сульфаниламидтерден және нитрофураннан басқа препараттарды (фуразолидон және фуразидин) қолдануға болады. Токсикозды жою үшін ішілік немесе тері астына глюкоза-тұз ерітінділері енгізіледі.

Ауыр энтериттерде ерітінді дайындалады: су 1000 мл, натрий хлориді 3,5 г, натрий бикарбонаты 13 г, кальций хлориді 0,3 г, калий хлориді 0,5 г, ұнтақ глюкоза 50 г, натрий кофеин-бензонаты 0,2 г, пенициллин 500 мың бірлік.

Колибактериозға қарсы мультивитаминді антитоксикалық сарысу емдеу үшін тәулігіне 30-80 мл, алдын алу үшін күніне 15-30 мл бұлшықет ішіне енгізіледі.

Алдын алу және бақылау шаралары. Колибактериоздың алдын-алу босану гигиенасын қамтамасыз етуге, түйелерді уақтылы толық тамақтандыруға және жүкті патшайымдарды, жаңа туған түйелерді дұрыс ұстауға негізделген.

Қолайсыз шаруашылықтарда құлынды түйелерді поливакцинамен егу жүргізіледі. Жаңа туған түйелер туылғаннан кейін 30-40 минуттан кейін немесе уыздың бірінші бөлігімен колибактериозға қарсы 70-100 мл гипериммунды моно-немесе поливалентті Сарысу және 10 мл колипротектан беріледі (2 күн ішінде түйе кем дегенде 50 мл колипротектан алуы керек).

Суауруы (Трипаномоз)

Эпизоотология. Аурудың қоздырғышы *Trypanosoma vivax kohl-yakimovi*. Барлық жастағы түйелер су-аураға сезімтал, бірақ түйе оңай ауырады.

Инфекция көзі. Инфекция көздері ауру жануарлар мен паразит тасымалдаушылар болып табылады. Трипанозды тасымалдау жылдар бойы жалғасуы мүмкін, әсіресе жас жануарларда. Үлкен жануардан сау жануарға патогеннің тасымалдаушылары тек қан соратын жәндіктер (негізінен жылқылар, шыбындар).

Профилактикалық іс-шаралар. Профилактикалық іс-шаралар: қолайсыз аумақтың эпизоотологиялық жай-күйін зерделеуді; сезімтал жануарлардың барлық қолда бар әдістермен жаппай тексерілуін; профилактиканы және емдеуді; алынған нәтижелердің тиімділігін есепке алуды және оларды бекітуді көздейді.

Ем-шараны жоспарлы түрде үш жыл бойы жүргізу керек: бірінші жыл - дайындық іс - шаралары; екінші жыл-шаруашылықты сауықтыру; үшінші жыл-тиімділікті есепке алу, алынған нәтижелерді бекіту және ауруды жою.

Емі. Түйелерді наганинмен емдейді. (түйелер үшін шығарылатын сериялар) Наганин түйелердің денесін трипаноздан, әсіресе аурудың жаңа жағдайларында толығымен босатады. Препарат физиологиялық ерітіндіде 20% сұйылтуда 1 кг тірі салмаққа 0,04-0,07 г дозада Венаға ғана енгізіледі. Аптасына екі рет енгізуге болады.

Аурудың қайталануы кезінде түйелерді емдеу үшін жануардың тірі салмағының 1 кг үшін 0,09 г дейін дозада наганин қолданылады. Фурацилинді (сары ұнтақ) екі күн қатарынан қолдану ұсынылады Перос судағы суспензия түрінде 1 кг тірі салмаққа (0,1-0,2) г дозада, антрацид (пиралдин) тері астына 1 кг тірі салмаққа 0,01 г дозада (тазартылған судағы суспензия) емдік және профилактикалық мақсатта енгізіледі.

Профилактикалық мақсатта сау түйелерге наганинді 1 кг тірі салмаққа 0,035 г дозада енгізеді.

Наганинді көктамыр ішіне енгізу түйелердің мойын медианасының 1/3 бөлігінде жүзеге асырылады. Наганинді көктамыр ішіне енгізу 45 күн ішінде инфекциядан қорғайды, сондықтан осы кезеңнен кейін қайта инфузия жасалады. Бір мезгілде ауру және ауруға күдікті жануарларды оқшаулайды және емдейді.

Диагноз. Түйелерде қоздырғышты диагностикалау формалин сынамасында жүзеге асырылады. Ауру бойынша күдікті түйелердің мойын венасынан алынған қанды пробиркада 1-2 тәулік бойы қорғайды; алынған Сарысудан 1 мл басқа пробиркаға ауыстырады және оған формалиннің екі тамшысын (40%) қосады. Содан кейін формалин бар сарысу шайқалып, 1-2 күнге қалдырылады. Жұқтырған түйелердің сарысуы қатаяды (желе түзеді), ал сау жануарлардың сарысуы өзгеріссіз қалады.

Клиникасы. Түйелерде аурудың алғашқы күндерінде дене қызуы көтеріледі, тәбеті мен сағызы болмайды, лимфа түйіндері үлкейеді. Кейінірек лакримация, мұрынның ағуы, жалпы депрессия, әлсіздік, сарқылу, шырышты қабықтың бозаруы, анемия, шаштың түсуі, аяқ-қолдардың қысылуы және еңтігу байқалады. Ересек түйелердің өлімі 40% - дан 70% - ға дейін. Аурудың созылмалы түрінде түйелер сарқылудан өледі.

ОБА

Оба - бұл жедел вирустық ауру, септицемия түрінде жоғары қызба және шырышты қабықтардың қабыну-некротикалық зақымдануы, негізінен асқазан-ішек жолдары.

Қоздырғыш-парамиксовирустар тұқымдасының MORBULLIVIRUS тұқымдасына жататын РНК бар вирус. Вирустың мөлшері 86-126 нм. Ол полиморфизммен сипатталады-эртүрлі пішіндер мен мөлшердегі бөлшектер бар.

Вирус қанда, паренхималық мүшелердің лимфа түйіндерінде, ми тінінде, цереброспинальды сұйықтықта, ауру жануарлардың барлық секрецияларында және экскретінде бұлшықеттерде кездеседі.

Патогеннің сыртқы ортаға және физика-химиялық факторлардың әсеріне төзімділігі нашар көрінеді. 60 0С дейін қызған кезде вирус бірнеше минуттан кейін, бөлме температурасында 3-4 күннен кейін өледі. - 200С температурада 3-6 айға дейін сақталады. Тұздалған етте вирус 28 күнге дейін сақталады. Дезинфекция үшін бірнеше минут ішінде вирусты инактивациялайтын хлорлы әк ерітінділері (кемінде 2%) формальдегид (1%) қолданылады.

Эпизоотологиялық деректер

Неліктен жоғары иммунитеті бар ірі қара, зебу және буйвол. Ауру көбінесе қой мен ешкіде, түйелерде және жабайы жануарларда тіркеледі. Ересек жануарларға қарағанда жас жануарлар обаға сезімтал.

Инфекция қоздырғышының көзі-вирусты сыртқы ортаға нәжіспен, несеппен, сүтпен, мұрын қуысынан ағып кетумен, жыныс мүшелерінен, қанмен бөлетін обамен ауыратын және ауырып жазылған жануарлар.

Инфекция табиғи жағдайда ас қорыту жүйесі, мұрын қуысының шырышты қабаты және конъюнктивалар арқылы жүреді. Жаңа органдарда ол 90-100% өліммен жойқын сипатқа ие, стационарлық ошақтарда өлім-жітім 5-21% құрайды.

Ауру жылдың кез келген уақытында байқалуы мүмкін.

Клиникасы. Экспериментте мүйізді жануарлардың инкубациялық кезеңі 3-7, табиғи жағдайда 3-17 күн. Ауру әдетте өткір, сирек - өте өткір, субакуталық және түсік түрінде болады. Ешкілерде, қойларда, түйелерде көбінесе аурудың

түсік түсіру немесе асимптоматикалық түрі байқалады. Аурудың алғашқы белгісі-дене температурасының 41-42 0С дейін көтерілуі.

Тәбет төмендейді, асқазан-ішек жолдарының атониясы дамиды, шөлдеу пайда болады, сүт азаяды.

2-3-ші күні ауыз қуысының шырышты қабығының типтік зақымдануы пайда болады-алдымен гиперемия ошақтары, содан кейін түйіндер. Алғашқы 3-4 күнде жануарлар қозғалады, бірақ тәбетін сақтайды, содан кейін депрессия дамиды, тәбет жоғалады, пальто жыртылады, еңтігу және жөтел пайда болады, Жануарлар тістерін тырнап, жылайды.

Жануарлар тез арықтайды, көздері терең түседі. Стельные абортируют. Жануарлардың өлімі аурудың 5-12 күнінде болады.

Диагноз: оба эпизоотологиялық мәліметтер, клиникалық белгілер және зертханалық зерттеулер негізінде жасалады.

Емі. Түйе обамен ауыратын науқастарды заңнамаға сәйкес ветеринариялық емдеуге тыйым салынады және олар өлтіріліп, мәйіттер өртеледі.

Алдын алу және бақылау шаралары. Обаның әкелінуінің алдын алуға егу жүргізу; вакцинация және шекара аймақтарында шетелден келіп түсетін жануарларды мұқият ветеринариялық қадағалау арқылы қол жеткізіледі.

Оба пайда болған жағдайда барлық елді мекенді карантиндейді, жануарлардың барлық түрлерін, жем-шөпті, мал өнімдерін әкетуге, тері дайындауға, малды етке союға, қозғалуға тыйым салады.

- Түйе малының жайылымы шөл-шөлейтті болғандықтан көктем-күзде қауіпті ауруларға қарсы қан алынуы керек.

Түйе шаруашылығындағы негізгі өндірістік процестерді ұйымдастыру, қанын алып тексеру жұмыстары шағылыстыру мен қатар сауу және жүн қырықымы кезінде қатаң тексерілу қажет. Өйткені түйе малы ұсақ мал секілді бір екі кісінің қолынан келе бермейді. Сондықтан малдәрігерге әрдайым қасына көмекші қажет.

Түйе шаруашылығындағы негізгі өндірістік процестердің қатарына мыналар жатады: жұптау, құлату, түйе өсіру, тамақтандыру, қырку, сауу және т. б.

Жоғарыда аталған өндірістік процестерді дұрыс ұйымдастыру және уақтылы жүргізу түйелердің асыл тұқымдық қасиеттерін арттыруда және түйе шаруашылығы өнімдерін өндіруді арттыруда маңызды рөл атқарады.

Түйелерді шағылыстыруды ұйымдастыру. Түйелер өте баяу өсіріледі. Түйе екі жылда бір түйе әкеледі. Сондықтан түйелерді ұрықтандыруды дұрыс ұйымдастыру малды көбейту үшін өте маңызды.

Түйе шаруашылығында кезде соқ компанияны байыпты дайындау, ұйымдастыру және жүргізу, Малдың тез өсуіне ықпал ететін бірқатар прогрессивті шараларды қолдану қажет. Прогрессивті іс-шараларға аналықтарды және өндірушілерді жұптасуға жақсы тамақтандыру, шағылыстыру жоспарын жасау, жұптастырудың қолмен әдісін қолдану, өндірушілерді жұптауға дайындау, аңшылықта жүрген түйелерді анықтау, аң аулау ұзақтығын ескере отырып түйелерді жұптастыру, тығыздалған құлынды қолдану және т. б. жатады.

Шағылысу контингенті – бұл жастағы аналық және аналық үш жыл бірінші рет жұптасады. Күзгі кезеңде табыншылар емшек емізетін аналықтарды тамақтандыруы жақсы, өйткені олардың жақсы майы оларға бір уақытта аң аулауға және жоғары ұрықтануға мүмкіндік береді

Жақсы жем алу үшін өндірушілер жазда және күзде жемде болуы керек. Желтоқсан айының басында оларды шатыр астындағы байлап ұстауға ауыстырады, онда олар асқазандарын қатайтады және жұптасуға қабілетті болады.

Кездейсоқ жоспарда жұптарды таңдау ескеріледі (гетерогенді, біртекті), содан кейін өндіруші мен сынама бекітілген патшайымдардың мектептері пайда болады.

Асыл тұқымды түйелерді қолдан шағылыстыру ұсынылады. Қолмен жұптау косячноймен салыстырғанда ата-аналық жұптарды жеке таңдауға, жұптасу күнін дәл есепке алуға, анықтауға (аталық буралармен үлектерді ұтымды пайдалануға мүмкіндік береді. Түйелерді шағылыстыру кезінде табынды бөлмей бір аталықтан қайыту қажет. Түйе шаруашылығы практикасына қазақ бактрианының түйелерін цитогенетикалық бағалауды енгізу табынның өсімін молайтуды 25% - ға арттыруға мүмкіндік береді, өнімнің неғұрлым жоғары шығуына мүмкіндік береді, алынатын төлдің сапасына теріс әсер етуі мүмкін хромосомалық ауруларсыз қазақ бактрианының түйелерінің мамандандырылған гендік қорлық табынын құруға мүмкіндік береді.

Фермерлерге ұсыныс

1. Түйе шаруашылығында өсіріп отырған түйе тұқымдарының өнімділік бағытына қарай азық өлшемін зоотехникалық нормаға сәйкес азықтандырып отыру қажет.
2. Сауын түйелерді құнарлы азықпен қосымша азықтандыру арқылы боталар мен аналықтың қондылығын сақтап, түрлі жұқпалы аурулардан сақтандыруға болады.
3. Мал дәрігерлік іс-шара сауын және тауарлы фермаларда ай сайын дезинфекциялық өңдеу жұмыстары жүргізілуі қажет.
4. Мал дәрігері жыл сайын орындалатын іс-шараны кестеге сәйкес түйе тұқымдарынан қажетті қанын алып, вакцинасын егіліп отырса, шаруашылықта жұқпалы аурулар болмайды.

Пайдаланылған әдебиетке шолу:

Индеттану жәнет жануарлардың жұқпалы аурулары
06.04,2009жыл

1.С.Тілеуберді (2009),.

«Оңтүстік-Батыс мал және өсімдік шаруашылығы ғылыми-зерттеу институты» ЖШС-ның
басқарма төрағасы

Эксперт

Handwritten signature

С.Ә.Қаныбеков

А.С. Теңлибаева